

BALKANLARDA GÖKYÜZÜ İLE İLGİLİ İNANÇLAR VE HALK TAKVİMİ

Celestial Beliefs and Folk Calendar in Balkans

Emine Hilal ERCİN*

ÖZET

Halk inançları, bir milletin kimliğini tayin ederken bilimin kullandığı en önemli unsurlardan biridir. Gerek Anadolu'da, gerekse Balkanlarda yaşayan Türklerde, eskiden olduğu gibi, günümüzde de gökyüzü ile ilgili inanç ve uygulamalar yanında halk takvimi anlayışı yaygınlaşmaktadır.

Bu makalede; Anadolu'da ve Balkanlarda yaşayan Türklerin gökyüzü ile ilgili inançlarının yanında halk takvimi anlayışı hakkında kaynak çalışmalarıyla derlenen bilgiler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Gökyüzü, İnançlar, Balkanlar, Anadolu, Halk Takvimi

ABSTRACT

Folk beliefs are one of the most important elements in determining the identity of a nation. The folk calendar which is related to the celestial beliefs and practices still survives among the Turks in Anatolia and the Balkans.

In this article, the information about folk calendar and relevant celestial beliefs of Anatolian and Balkan Turks has been evaluated.

Key Words

Celestial, Belief, Balkans, Anatolia, Folk Calendar

Bir milletin kimliğini tayin ederken bilimin kullandığı önemli unsurlardan biri de halk inançlarıdır. Halk inançları, Hristiyan, Müslüman, Budist gibi ayrı dinlere mensup olarak yaşayan milyonlarca Türkü birbirine bağlamaktadır. Millîler, sevinçlerini ve hüznelerini, bir arada paylaşırlar. Günleri, tarih boyunca inançlarına ve törelerine bağlı olarak kutlamaktadırlar. Gerek Balkanlarda, gerekse Anadolu'da yaşayan Türkler arasında benzer halk inançlarının görülmesi tarihi-millî bağın bir ifadesidir.

Bu çalışmadaki amaç, gerek Anadolu'da, gerekse Balkanlarda yaşayan Türklerin, eskiden olduğu gibi, günümüzde de gökyüzü ile ilgili inanç ve uygulamaları yanında halk takvimi anlayışı hakkında bilgi vermektir.

fiamanist dönemde Türklerde, Gök

Tanrı, ay, yer, su ve ateş temel kültür olmuştur. Güneş, ay ve yıldızlar, Türklerin günlük hayatına o kadar etki etmiştir ki, meselâ Hunlar, herhangi bir ifle bafllarken güneşin ve ayın durumlarına bakırlar ve önemli kararlar, yıldızların durumlarını da yorumlayarak vermişlerdir (Türkmen 1974: 159).

Eski Türk inançlarına göre, yeni doğan ay, ilk gören kişinin durumu, ayın yeniden doğuşuna kadar değişmezdi. Örneğin, ay oturur konumda ise, kiffi bir ay oturur, kofllarken gördü ise, bir ay kofllar, gülerken gördüyse bir ay güler, ağlarken gördüyse bir ay ağlardı. Yaflı Türkler, Ay ve Güneş'e karşı su, kül ve çöp dökmezler, ataların inanç ve geleneklerine karşı saygı gösterirdi (Soyunmaz 1972: 6300).

Anadolu'da, Ay ile ilgili çeşitli inan-

* Ege Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Yüksek Lisans Öğrencisi.

malar ve efsaneler anlatılmaktadır. Arda'da anlatılan efsaneye göre Ay, halk arasında, gökte bir nur topu olarak yaratılmıştır. Yuvarlaktır, asıl büyüklüğü bir araba tekeri kadar olup, uzaktan öyle görünmektedir. Geceleri yalnız doğar. Erer gündüzleri ay doğarsa, o gün bir uursuzluk olacağına, çevreden birinin öleceğine inanılmaktadır. Anlatılan bir efsaneye göre; Güneş, Ayın karıdır. Ay evde yoktur. Önemli bir gün için Güneş, hamur yoürmakta, kete yapmaktadır. Güneş, kendini ifline vermiş, dalmıştır. Ay, dıflardan sevindirici bir haber vermek için, koflarak içeri girer ve "kız" diyerek baırır. Yufka açmakta olan Güneş aniden korkar, elindeki unlu merdane yi savurur. Merdane Ayın suratına çarpar. Yüzü hem unlanır, hem de morarır. Ayın bugün yüzünde görünen lekelere bundan oluftuna inanılır (Taner 1982a: 11).

Baflka bir efsanede de, Ay yeni çkaca zaman evin anası her akşam çocuklarına sorar: "Hele bakın ay ilk kim görecektir?" Çocuklar dıfları çkar ve aya bakarlardı. Erer karanlıkta ilk gören kız ise o ayın, o evde bereketli geçeceğine, bütün yiyeceklerde bolluk olacağına inanılır. Erkek çocuk görürse, o ayın sıkıntılı olacağına inanılır. Yine ay zamanında s-nanan ve uurlu gelen kiffi, karanlık çökmeden eve çarılmakta, o eve ayaının uşrunu getirdiğine inanılmaktadır (Taner 1982b: 20).

Erzurum'un fienkaya ve spir kazalarında çlız ve hastalık çocukları, anaları tarafından aya gösterilerek "ya al, ya ver" diye yakılır. Bunun sonucunda çocuğun ya iyileşeceğine ya da öleceğine inanılır. Tunceli, Kars ve Bingöl'de de, hamile kadınlar da aya bakarlardı. Bu sırada kadınlarında çocuk oynarsa, erkeğin kahraman olacağına; kızın ise bereket getireceğine inanılır (Kalafat 1995: 31).

Kars'ta, ayın ilk halini gören kiffi, sonraki günlerinin güzel ve bereketli geçmesi için hemen toprağa ve altına ba-

kar. Arda'da ay şibinde bekletilmiş ve uşruna inanılmış dere ve göllerden alınmış sular, mahsulün bol olması için tarla sulanan suya katılır. Urfa'da ellerinde sişil bulunanlar yeni doğmuş aya bakarak "Ayı gördüm, hofı gördüm. Sişilimin yerini bolı gördüm" diyerek ovar ve tedavi olunacağına inanırlardı. Kars'ta, Tunceli'de, Adyaman'da güneş ve aya karlı kirlı su, çöp, kül dökülmez, iflenmez, tükürülmez (Kalafat 1995: 31).

Türk inanç sisteminde güneş, koruyucu vasfı itibarıyla gök, ay ve yıldızlar gibi bir "ıye" mevkiindedir. Güneşle ilgili pek çok pratik günümüzde de deşiflik biçimlerde uygulanmaktadır. Örneğin, Doğu Anadolu bölgesinde, güneş şibnaryeryüzüne deşmeden önce kalkmak inancı vardır. Güneş şibklar, Tanrı'nın yeryüzüne inen nurunun şib kabul edilir ve güneşle inanılır. Anadolu'da Tunceli yöresinde, güneşin ilk şibkların deşdiği tafl ve kayaların öpülmesi, bu yerlere karlı saygı gösterilmesi de ayın inancın bir devamıdır. Kars çevresinde, güneşin batma saatlerinde uyumak iyi sayılmaz. Bu saatlerde "gün ifline kavuluyor" denir. Uyuyan varsa, uyandırılır. Uyandırılmayanların veya kalkmayanların öleceğine inanılır. Erzurum, Sarskamış ve Malatya çevresinde güneşin ilk şibklar ile evin veya dükkânın kapısı açılırsa uşur ve bereket olacağı inancı vardır.

Güneş tutulması sırasında göş doğru tüfek, tabanca atılarak, davul veya teneke çalınarak gürültü çkarılması sayesinde, güneş tutulmasının önleneceğine inanılmaktadır (Kalafat 1995: 31).

Gagauz Türkleri arasında da Anadolu'da yaflayan Türkler arasında olduğu gibi, gökyüzü ile ilgili inanışlar sürdürülmekte olup, Gagauz Türkleri, ayın görünüflüne bakarak onu "Yeni Ay", "Küçük Ay" ve "Büyük Ay" diye isimlendirirler. Yeni ayı gördükleri zaman bereket olsun diye, krlara bakarlardı; ayıca servet olsun diye de ellerinde altın tutarlardı.

Gagauzlar da ayın duruş biçimine

göre hava tahmininde bulunurlar. Eser ay afluaya doru çevrili ise hava aflu, yukar çevrili ise kurak; ay açk ve uzunca ise hava ayn olacaktr. Eser ay bozuk ise, onu kurtların sardına inanlr. Gagauzlar ayın ilk yarısında ifle bafllamanın uursuzluk getireceine ve ayın üzerinde Habil ile Kabil'in dövüftüne inanmaktadırlar. Ayrıca aya karfl iflemekten çekinirler. Bu da onların aya karfl bir saygı ifadesidir.

Gagauzların tabiatla ilgili olan inanflarına baktımda; Gagauzlar, göü yerin üzerinde kristal bir kubbe olarak düflünür; göün üç katlı olduuna, gök kubbede azizlerle birlikte Allah'ın yafldına inanrlar. Göün ilk zamanlarda yere çok yakn olduuna inanan Gagauzlar, göün bugünkü haline gelifi hakkında flunlar söylerler: Gök ilk zamanlar bir insan boyu kadar yere yaknmfl. Bir gün adamın birisi çocu ve karı ile hasada gitmi. Bu day bafllakların uçları gökyüzüne deiyormufl. Bu sırada çocuk pislemifl, annesi çocu temizledikten sonra pislikleri fırlatınca göe yapflmfl. Bu duruma kızan Allah göü yukar doru yavafça kaldırmfl ve bugünkü fleklini almfltr. Gagauzlar göün Paskalyaya doru üç defa açlıp kapandına, bu sırada istenilen fleyleyin verildiğine inanrlar (Güngör, Argunflah 2002: 107).

Gagauzlar, günefli, ana ve babas olan canlı varlık olarak düflünmektedirler. Günefli dolaftran birinin oldu varsaylmaktadır. Günefli tutulması hakkında deiflik görüflere sahiptirler. Bir ksm, güneflin, kanatlı bir yıldızlarla örtüldüüne; dişerleri de Allah'ın bir kral öldürmek için suikast tertipledi ve kimsenin görmesini istemedi için günefli karartına inanmaktadırlar (Güngör, Argunflah 2002: 107).

Gagauzlara göre yamur suyu "gök-kuffla" vasıtasıyla göe çekilmektedir. Yamur yamarken Allah devamlı çalftı, için bir fleyle yemek günah sayılır. Ya-

mur yamaz, kuraklık olursa yamur duasına çkılır. Yamur çok yadı, zaman ise, yamuru durdurmak için dua edilir. Pek çok toplumda oldu gibi, Gagauzlarda da gökkufflanın altından geçen erkeklerin kadın, kadınların da erkek olacağı inancı vardır.

Gagauzlarda gök gürlmesi, Aziz İliya'nın arabasının gürltüdür ve eser Aziz İliya çok sinirli olursa gök çok fazla gürler. fimmlek de, Aziz İliya'nın fleytana karfl attı, oktur. fimmlek çarpması sonucu ölen kifi günahkâr sayılır ve bu yere bir haç dikilir. Kıtan sonra gök gürltüü ilk defa iftilince, bir demir veya tafl alınarak vücudun deiflik yerlerine vurulur, insanın böylece tafl ve demir gibi sağlam olacağına inanılır.

Gagauzlar kasrgaya "yavruflka" adını vermektedirler. Rüzgâr fıddetli ise, cinayet iflediğine inanılır. fleytanın kasrga ile uçtuuna, kasrganın içine düflen kimsenin mutlaka hastalanacağına inanılır (Güngör, Argunflah. 2002: 116).

Makedonya'da yafllayan Türkler arasında da gökyüzü ile ilgili inanflar, eskiden oldu gibi, günümüzde de etkin bir flekilde yafllanmaktadır. Bu inanfların Makedonya'daki Türkler arasında ne flekilde sürdürüldüü ile ilgili bilgiler kaynak flahlarla bizzat karflıklı görüflme sonucunda derlenmiştir.

Makedonya'nın Jirovnitsa köyünde yafllayan Türkler arasında, yeni evleneceklerin mutluluklarının daim olması için söz kesilmesi "Nova Meseçina'da (yeni ay)" yapılmaktadır (K.1).

Makedonya'nın Debre flehrinde yafllayan Türkler, Yeni ay gördükleri zaman, Yeni ay gören kiffinin karflısındaki insana nazar deşireceğine inanmaktadırlar. Bu nedenle, Yeni ay gören kifi, karflısındaki insana nazar deşmesin diye, bir fatiha ve üç ihlâs okumaktadır. Eser yeni bir ifle bafllanacaksa, yeni bir fley satın alınacaksa, yeni ayın konumuna dikkat edilmektedir. Bunların yapılabilmesi için Yeni ay çkktan sonra en

az üç gün geçmesi beklenmektedir. Tarlaya yeni tohum atmak ve ekilen tohumların kaybolmaması için de yeni aydan en az üç gün geçmesi gerektiğine inanılmaktadır (K.2).

Makedonya'nın Debre flehrindeki bazı inanmalar flöyledir: Dolunay oldu zaman, yani ayın 26'sı veya 27'sinde yapılan hiçbir iften hayır gelmez..

Ay, insan suratına benzetilir.

Ay tutulması oldu zaman aya, camla bakılır. Ay tutulması Firavunlar ile iliffkilendirilmektedir. Ay tutulmasında Firavunlarla savaşı olacağına; Güneş kaybolunca da, Müslümanların yok olacağına inanılmaktadır (K.2).

Makedonya'nın Vrapçiftte köyünde yaflayan Türkler, gökyüzünde "Yeni ay" gördükleri zaman;

"Ay, gördüm Allah, Amentü billâh, fiyen gözüm, nur gözüm, ölüm bayrak elhamdülillah" demektedirler. Ay'a; "Meseçina" adı verilmektedir. Yeni Ay: *Yeni Ay*, *Yarın ay*; *Orta Ay*, *Dolunay*; *Biter Ay* adını almaktadır (K.3).

Makedonya'nın İftip flehrine bazı Zegor köyünde de Yeni ay ilk görüldü zaman, dilek tutulmaktadır. Bafkasının yüzüne bakılmaz, bakılırsa; o kiffinin yüzünde yara çakacağına inanılmaktadır. Bu yüzden, ilk görüldü zaman, karflısındaki insana zarar gelmesin düşünceyle, dağa, tepeye bakılmaktadır (K.4).

Makedonya'nın Trebiççe ve Vidufle köylerinde yaflayan Türkler arasında Yeni ay ilk görüldü zaman olayların çok hızlı gelieceğine; yangına, felakete sebebiyet vereceğine, bir ifle baflanlacaksa, örneğin, ev temeli atılacaksa, yedi gün geçmesi gerektiğine inanılmaktadır. Eskiden insanların yeni aya bakarken suratlarına tülbent örttüklerini, böylece ayın kaç günlük olduğunu anladıkları söylenmektedir. Yeni ay görüldü zaman, ayı gören kiffi dua okur, böylece etrafındaki insanlara nazar etmemifl olur. Dolunay görüldü zaman ise, etrafın bereketleneceğine inanılır (K.5/ K.6).

Makedonya'nın kırsal kesiminde

yaflayan Türkler, ay tutulmasını gördüklerinde; "Ayı gördük Allah, Amentübillah, Ali mübarek elhamdülillah" derler (Kalafat 1994: 29).

Türklerin inançlarında ateş, sıcaklık; ay, güneş, aydınlık demektir. Yani ateş, ay, güneşli, aydınlık, simgelemektedir. Güneş, ay ve ateş, Türkler tarafından kutsal kabul edilmektedir. Güneş, ay ve yıldızlar, ışık kaynağı oldukları için, onlar hakkındaki inançlar ümit ve iyilik beklentisi içermektedir. Türklerin güneş, ay ve ateşle ilgili ananeleri onların gök cisimlerine karşı duydukları sonsuz saygıya dile getirmektedir (Tacemen 1998: 498).

Makedonya'nın Dedeli köyünde kırık kadının akflamdan sonra evin effinden çıkmasını sakınca bulunufu Gök Tanrı inanç sistemindeki güneş kültüyle ilgilidir. Güneş battıktan sonra koruyuculuğuna inanılan güneşten faydalanamaz. Gece 12'ye beş kala ve beş gece dışarıya çıkmaz, dolafılmaz, özellikle çöplükten geçilmez. Buralarda cinlerin olduğuna inanılmaktadır. Bilhassa evlerinde lohusa olan aileler gece evden ateş ve tuz vermezler (Kalafat 1994: 29).

Makedonya'nın kırsal kesiminde yaflayan Türkler arasında, Güneş tutulması sona erdiğinde, Kur'an-ı Kerim okunur ve dua edilir. Akflamdan sonra evin effinin dışına sıcak su ve ateş dökülmez, fleytanın çarpacağına inanılır. Akflamdan sonra komfluya tuz verilirse, evin bereketinin kaçacağına inanılır (Kalafat 1994: 46).

Makedonya'nın Zegor köyünde, geceleyin kırık çıkmamış kadının yalnız bırakılmadığı, bırakıldı takdirde Anadolu'da "Al Karı" adıyla bilinen, Makedonya'da ise, sadece geceleri dolafılan "Novyak" adlı bir kötü ruhun gelip, çocuğun ve annenin gücünü aldığına inanılmaktadır. Bundan korunmak için, "Al Karı"nda olduğu gibi, lohusanın yanına demir konur, odada süpürge bulundurulur. İkindi ezanı okundu zaman, çocuğun ve annenin çamaşırları ipten

alınır. Eğer unutulmuşsa, ertesi gün tekrar alınır, yakanır. Kırk çukana kadar bu ifleme devam edilir.

Ayrıca, güneş batarken kızıl renkte olursa, başka bir yerde kan dökülüyor denilir (K.4).

Makedonya'nın Vrapçifte köyünde, evin bereketi için, güneş doğmadan önce kalkmak gerektiği inancı vardır (K.3).

Makedonya'da gökyüzü ile ilgili yapılan diğer uygulamalarda, yağmur duası sırasında, küçük bir kız çocuğu yapraklarla süslenir ve kız çocuğu kendi etrafında döndürülür. Bu dönüş ne kadar hızlı olursa o yağmurun da o kadar kısa zamanda yağacağına inanılır ve tören sonunda da kız çocuğuna hediye verilerek sevindirilir.

Gök gürlediği zaman, bulutların çarptığına, ellerinde ne varsa bırakılması gerektiğine, "bojirik" denilen gökkuflanın altından geçildiğinde de, erkeklerin kız, kızların erkek olacağına inanılmaktadır (K.2).

Makedonya'nın Trebişçe ve Vidufle köylerinde gök gürlediği zaman fahadet getirilmesi; ağaçların altına saklanması gerektiğine inanılmaktadır. Gökkufla görüldüğünde ise, gökkuflanın dereden su içtiği, bunun akabinde de yağmur yağacağına düştüncesi vardır (K.5/K.6).

Fırtına koptuğu ya da yıldırm düştüğü zaman, Allah'tan geldiğine; gökkufla görüldüğünde, onun altından geçenin dileklerinin kabul olacağına inanılmaktadır (K.3).

Makedonya'nın Zegor köyünde; yağmurun ardından çakan gökkufla görüldüğü zaman, bereket duası okunur. Gökyüzünde siyah bulutlar görülürse; hava, yağmurlu olacaktır. Bulutlar hızlıca geçip giderse, başka yerde yağacaktır. Yağmur damlaları yerle temas ettiğinde, baloncuk fleklinde oluyorsa, yağmur yağmaya devam edeceğine inanılır (K.4).

Makedonya'da, gökkufla renkinde bir böcek vardır ve yağmur yağ-

acağı zaman bahçelerde görülür. Bu böceğin görülmesi halinde, yağmurun mutlaka yağacağına inanılmaktadır. Makedonya'nın Jirovnitsa köyünde nikâhsız bir çiftin çocuğu doğarsa, fırtına kopacağına ve bu doğumun köye felaket getireceğine inanılmaktadır (K.1).

İnsanoğlu var olulundan beri arayış içerisinde olmuştur. Var olma nedeninden, yok olacağına; yani ölümüne kadar neden ve nasılları sorgulamış; sorgulayarak arayışlarına yön vermeye çalışmıştır. Bu arayışların neticesinde daha düzenli bir yaşam amacıyla, zamanın mevsimlere göre planlanmıştır. Bu planlamaya esas olarak da bir takvime gereksinim duyduğu fikrine ulaşılmıştır.

Geleneksel halk takvimi dediğimiz inanışın özünde, fiyat ayında birer hafta aralıklarla önce havada, sonra suda ve en son toprakta oluştuna inanılan sıcaklık yükseltili olan "cemre" de vardır. (Türkçe Sözlük: 394) Anadolu'da olduğu gibi "cemre", Makedonya'nın Jirovnitsa köyünde de aynı adla anılmaktadır. Havalar ısınmaya başlayınca, birinci cemre havaya, ikinci cemre suya ve üçüncü cemre de toprağa düştü denilmektedir (K.1).

Cemre, kışın 105. günü havaya, 112. günü suya, 119. günü de toprağa düşmektedir. Eskiden Jirovnitsa köyünde, gurbete gidecek insanlara "Yüz düz" dendiği, buna göre de Kasım ayından itibaren 100 günün dolduğu, gurbete çıkmaya vaktinin geldiği yerleşmiş bir gelenektir (K.5/ K.6).

Gökyüzü ile ilgili diğer mevcut inanışlara göre, yıldızlar, insanların hayatlarını etkileyebilirler. İnsan zengin edilebilirler. Malların, hayvanların çoğaltılabilirler. "Mutlu yıldız altında doğmak" bu demektir. Bazen de yıldızına göre insan mutsuzluk takip eder.

Bazı Türk topluluklarının inanışlarına göre; insanların davranışları tek bir yıldızla göre ayarlanır. Bu yıldız herkes için kader belirleyicidir. Bu yıldız sekiz gün güneşle refakat eder. Kimine göre de

dünya'nın dört kısmının sekiz günde dolaflır, dokuzuncu gün gökyüzünün bir yerinde durur. Onuncu gün yerin altında bulunur. Bu yıldızın yeraltında bulunduğu sırada, insan ölümünün bile uğursuzluk getireceğine inanılır. Bunun için o yıldızın gökyüzünde görünmediği dönemlerde tarla sürülmez, kuyu kazılmaz. Bu kader belirleyici yıldız batıda bulunduğunda, tarla sürülecekse, batıdan doğuya doğru sürülür. Bu yıldız gökyüzünde görüldüğü zaman yola çıkılmaz. Çıkıldıkça takdirde çıkan insanın bu yıldızla beraber batıp, kaybolacağına inanılır (Tacemen 1998: 609).

Türkler, hayvancılıkla ve çiftçilikle geçimlerini sağladıkları için, gök cisimlerinin zamana göre konumlarının iyi bilmekteydiler. Türk topluluklarında Sabah Yıldızı'na (Venüs) Çoban Yıldızı, Solpan, Çolpan, fiolpan, Soypan denilmektedir. Akşam Yıldızı, Sabah Yıldızı'na benzetildiğinden, kimi yerde "Kervan Kıran", kimi yerde "Tul Katın Yıldızı" adıyla anılmaktadır (Tacemen 1998: 809).

Türk inancında, mevsimlerin nasıl olacağı ve deşiffleri, yıldızların hareketine göre tayin edilmektedir. Yıldızların hareketine bakılarak havanın sıcak mı, soğuk mu olacağı yönünde tahmin yürütülmektedir. Karşıta, Maraf'ta ve Sivas'ta ise, bir yıldızın kaydığını gören kimsenin öleceğine dair inanç hâlen yayılmaktadır (Kalafat 1995: 31).

Gagauzlarda da her insanın sosyal durumuna göre bir yıldız vardır. Kralların yıldız büyük, fakirlerin yıldız küçüktür. İnsan öldüğü zaman yıldız yere düşer. Gagauzlar kervan kıran yıldızına, araba dedikleri büyük ay yıldız topluluğuna ve kuyruklu yıldız dikkat ederler. Onlara göre kuyruklu yıldız felaket habercisidir (Güngör vd. 2002: 117).

Makedonya'da "Zivitse" adıyla bilinen yıldızın kaydığını görüldüğü zaman kimseye söylenmemesi gerektiği, aksi takdirde söyleyen kişinin ömrünün azalacağı yönünde inanç vardır (K.2).

Makedonya'nın Zegor köyünde, yıldız kaydıkça zaman dilek tutulur. Gökyüzünde yıldız çok fazla ise, ertesi gün havanın güzel olacağına, gökyüzü bulutlu olduğu zaman da yağmur yağacağına inanılır. Büyükay: "Golema Meçka" ve Küçükay: "Malen Meçka" görüldüğünde, ertesi gün havanın güzel olacağı düşünülür (K.4).

Türk inancında kutsal kabul edilen belirli günler vardır. Buna göre haftanın günleriyle ilgili ifl yapma veya yapmama; ya da belirli iflleri yapma-yapmama yasakları, en eski çağlar çarşıftırmaktadırlar.

Makedonya'da haftanın günleri, aylar ve mevsimleri için Makedonca karflıkları kullanılmaktadır:

Pazartesi: Ponedelnik, **Salı:** Vtor-nik, **Çarşamba:** Sreda, **Perşembe:** Çetvrtok, **Cuma:** Petok, **Cumartesi:** Sabota, **Pazar:** Nedela.

Aylar için de: **Ocak:** Yanuvari, **Şubat:** Februari, **Mart:** Mart, **Nisan:** April, **Mayıs:** May, **Haziran:** Yuni, **Temmuz:** Juli, **ğustos:** August, **Eylül:** Septemvri, **Ekim:** Oktamvri, **asım:** Noemvri, **ralık:** Dekemvri. Ayrıca aylara genel bir isim olan, "Mejnik" denmektedir. "Kutlama ayı" anlamına gelmektedir. Gerek baharda, gerek kışta yapılan törenler bittiği zaman, "Mejnik bitti" denilir. fiubat ayı için "Orta Kış" anlamına gelen "Stredzima" kelimesini kullanılmaktadırlar. Halk dilinde de buna "Tanosevden" adı verilir. Bugün mutlaka sarma sarılır, kabak tatlısı ve fışulyeli börek yapılır.

Mevsimler için: **İlkbahar:** Prolet, **Yaz:** Leto, **Sonbahar:** Esen, **Kış:** Zima denilmektedir (K.1).

Gagauzlar da Makedonya'da yaşanan Türkler gibi aylara isimler vermişlerdir. Gagauzlarda halk arasında on iki aya verilen isimler şöyledir:

Ocak: Büyük ay
fiubat: Küçük ay
Mart: Mart (Baba Mart)
Nisan: Çiçek ayı

Mayıs: Ederlez (Hıdırellez), Mayıs
Haziran: Kiraz ayı (Ay Petri ayı)
Temmuz: Orak ayı
Ağustos: Harman ayı
Eylül: Sentaybri (Ceviz ayı)
Ekim: Kasım

Kasım: Canavar ayı (Kurt yortuları)
Aralık: Kıran (Kırmızı) ayı (Güngör,
Argunflah 2002: 116).

Kişisel kutlama günleri hariç, bazı günler toplumca benimsenerek, şenlik veya bayram olarak kutlanmaktadır. Bayramlarda insanlar birbirleriyle olan dargınlıklarını unutarak, kucaklamakta; saygı ve sevgi içerisinde bu gelenekleri devam ettirmektedirler. Bu şenlik veya bayram günlerinden bazıları milletlere özel günler iken; bazıları da birçok millet tarafından kutlanan uluslararası günler haline gelmiştir. Kutlanan bayramlar, dini ve milli bir inanıştan, o toplumu ilgilendiren ortak bir hatıradan, geleneklerden, duygulardan ve tabiatından oluşmaktadır.

Dini ve milli bayramların dışında halkın hayatından, tabiat olaylarından kaynaklanan topluma mal olmuş bayramlar da vardır. Bu bayramlar belli zamanlarda yapılan ayin ve törenlerden ibarettir. Kıfın sonundan, karından kurtuluş; yeflenen, can bulan tabiata duyulan sevginin yafatıldığı bahar bayramları oldukça önemlidir. Her millet baharın gelmesiyle birlikte farklı adlarla anılan kutlamalar yapar.

Hıristiyanların Paskalya Bayramı, daha önceleri “kıfın ölüp, ilkbaharda dirilen” tabiat için yapılan bir bayram iken; bu gelenek Hıristiyanlık inancıyla kaynaştırdığı ve bugün “sa’nın ölüp, dirildiği gün” flekinde dini bir anlam kazanmıştır. Kıranlarda “Mihriğân, Mihricân ve Nevruz”, Türklerde “Hıdırnebi, Ergenekon Bayramı, Nevruz ve Hıdırellez” bu şekilde mahiyet kazanmış bayramlardandır (Çay 1997: 6).

Makedonya’da Nova Godina, yani yeni yıl kutlamaları ile birlikte yıl bo-

yunca devam eden çeşitli kutlamalar düzenlenir.

14 Mart, Bahar Bayramı olan “Lednik” kutlanmalarında; 13 Mart gecesi çocukların yastıklarının altına bir elma, bir ceviz, fleker ve kızılçuk konur. Çocuk sabah uyandırdığında yıl boyunca sakın olmasın için ilk önce dışarıya bakıp kull görmesi gerektiğine inanılır. Ceviz gibi hafif olmak için, havaya ceviz atılması, elma yanaklı olmak için elma atılması, fleker gibi tatlı olmak için fleker atılması ve kızılçuk gibi güçlü olmak içinde kızılçuk atılması flekinde uygulamalar vardır.

Lednik’den bir gün önce küçük bir çocuk görevlendirilerek sabah erkenden eve onun girmesi sağlanır. Böylece o yılın sıkıntısız, dertsiz geçeceğine inanılır. O gün lahana sarması ve börek gibi yemekler yapılır (K.1).

21 Mart’ta, Bahar Bayramı olan “Nevruz” kutlanır. Anadolu’da olduğu gibi, Makedonya’da da, Nevruz kutlamalarında ateşler yakılır, yemekler yapılır, konu komflu bir araya gelip, pikniğe gidilir.

6 Nisan’da yine “Blagovets” adı verilen bir başka bahar bayramı kutlanır. Bu günde de çeşitli tatlılar yapılır.

Nisan ayında da bahar bayramı olan “Veligden”, diğer adı “Yumurta Bayramı” olan Paskalya Bayramı adıyla kutlanır. “Veli Çetvrtok” yani perlembe gününden itibaren başlanan kutlamalar, “Golemi Petok”: Büyük cuma, “Mirtva Sabota”: Ölü cumartesi, “Sirna Nedela”: Hızlı Pazar’a kadar devam eder. Bu günlerde yumurtalar renk renk boyanır ve konu komfluya dağıtılır. Veligden Hıristiyanlarca da kutlanan bir bayram olduğu için, Hıristiyan komflular tarafından getirilen yumurtaların yenilmesine özen gösterilir (K.1).

Bazı yörelerde 5, bazılarındaki, 6 Mayıs’ta “Gürgövden” adı verilen Hıdırellez kutlamaları yapılmaktadır. Hıdırellez, halk takviminde yazın başlangıç günüdür. Türklerdeki halk takvimine göre,

bir yıl iki ana bölüme ayrılmaktadır. H'drellez gününden (6 Mayıs) 8 Kasım'a kadar süren devre 186 gün olup "Hızır Günleri" adıyla anılmaktadır. Bu dönem genellikle yaz mevsimine tekabül etmektedir. 8 Kasım'dan 6 Mayıs'a kadar süren ikinci devre kış devresi olup "Kasım Günleri" olarak adlandırılmakta ve 179 gün sürmektedir.

H'drellez günü erkenden kalkılır, evler temizlenir. O yıl mutlu ve huzurlu geçsin diye salıncaklar kurulur, çocuklar güllerle yakanır (Çay 1997: 19).

H'drellez sabah herkesi uykudan uyandıran zaman, güneş doğmadan ulaşılabilecek mesafelere göre ayarlanır. Evlerinden ilk çıkanlar köy dışında birbirlerini beklerler. Toplanınca mutlaka bir akarsuya gidilir. Güneşin doğması beklenirken atefl yakılır. Güneş doğduğunda el, yüz ve ayaklar yakanır. Bir yamaçtan bir dişer yamaca yedi kere geçilir. Ne kadar fazla geçilirse, o kadar flifa olacağına inanılır. Sabahleyin yine flifa niyetine üzerine çiş düflmüfl otlarda yuvarlanılarak, elleri, kolları güçlü olsun, yüzünde yara çkmasın, gözleri açırmasın, saçları gür ve uzun olsun diye el, yüz, göz ve saç çiş sürülür.

Makedonya'nın Jirovnitsa köyünde yaşayan Türkler H'drellezde özellikle daşta çkmaktadırlar. Arife gecesi "kukursi" denen ottan ilaç yapılmakta, daşdan odun toplanmakta ve kadınlar böreklerini, getirilen bu odunlarda pifirmektedirler (K.1).

Makedonya'nın başkentisi olan Üsküp'te de, H'drellez hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar tarafından bazı farklılıklarla kutlanmaktadır. Salı ve çarflamba günlerine "Üç Salı" ve "Üç Çarflamba" denmektedir. Makedonya'nın bazı bölgelerinde Müslüman ve Hristiyan kadın ve kızlar son salı ve son çarflamba, H'drellez geleneşini gereşince deşirmene gider ve deşirmen taflının üzerinde üç kez dönerler. Üsküp'te son salı ve çarflamba günlerinden başflayarak H'drellez'e kadar, çok sayıda çocuklu ka-

dın, Vardar Irmaş ve Çayır Semtindeki Serava Çay sularında ve yefliliklerinde etkinlikler düzenler. Kadın ve kızlar her türlü kötülükten kurtulmak için ve yüzlerinin güneş gibi parlaması için akan suda el ve yüzlerini yıkarlar. Bütün bunlar, H'drellez için bir çellit hazırlık sayılmaktadır. H'drellez günü sabahın erken saatlerinden başflayarak Müslümanlar birçok geleneşini yerine getirmeye koyulurlar. Her flayden önce herkesin banyo yapması gerekir. Ayrıca kadınlar kına yakıp, süslenirler (Eren 1984: 35).

Makedonya'nın Trebişçe ve Vidufle köylerinde, H'drellezde gökyüzünün açılıp kapandığına ve bütün dileklerin kabul olacağına inanılır (K.5/ K.6).

Sadece Hristiyanlara ait bir bahar bayramı olan "Sruvitsa"da, sadece erkekler, çellitli kıyafetler giyerek, kapı kapı dolaflır, evlerden erzak toplarlar, daha sonra bunları aralarında paylaşırlar (K.4).

Makedonya'nın Jirovnitsa köyündeki Türkler arasında, baharın bitişinde, sonbahara girerken "Varvara" adı verilen ve bu günde mutlaka fasulyeli börek yapılan bir bayram kutlaması daha vardır (K.1).

Makedonya'da olduğu gibi, Bulgaristan'ın Kırcalı bölgesinin hemen hemen her yerinde kutlanan H'drellez, 6 Mayıs'a isabet etmektedir. Bulgaristan'da yaşayan Türklerin inanışına göre, H'drellez günü, Yüce Allah kara kış kovduşu için herflay canlanmakta ve yeflermektedir.

Mevsim törenleri tabiat törenleri olduğu için, bu törenler, Türk'ün yaşama tarzına göre ayarlanmışlardır. Çiftçilikle, hayvancılıkla ilgili pek çok âdet, çift sürme, ekme vb. bu takvime göre düzenlenmiştir. Mevsim törenlerine: Arap yarmadasında, Anadolu'da, Kafkaslarda, Ortaasya'da, Sibiryada, Urallarda ve Kuzey Karadeniz Havzasındaki Türklerin geleneklerinde rastlanmaktadır. Mevsim törenleri Türk inancına dayanmaktadır. Mevsim törenleri, Türk saha-

sında tekrarlandıkları için bunlara Türklerin milli törenleri de denilebilir. Ancak mevsim törenlerinden canlı kalanlar çok değildir. Örneğin, Bulgaristan'da yayılan Türklerin köfl törenleri hakkında bilgiler çok azdır. Yalnızca, köfl törenleri boyunca, bir hafta bir ifle el sürülmediği; ancak o günlerde yapılanlardan hatırdaki uygulamaların kalmadığı görülmektedir.

Bu törenlerden birincisine, “İkyaz, Gündönümü ve Yılbafı Töreni” denmektedir. İkincisine, “Hıdırellez”. Üçüncüsüne de, “Sayacı, Sayıcı ve Camalı” diye isim verildiğinden “Güz Töreni” denilmektedir. Bu törenle ilgili, Bulgaristan'ın Kırcalı Bölgesindeki Tokatçık yöresinin birkaç kilometre güneyinde kalan köylerde “Cmalı”, kuzeyinde kalanlarında ise “Sayacı” ismi verilmektedir. Köfl kutlama töreni ise, değişik yörelerde “Kurt günleri”, “Kurt düğünleri”, “Kurt bayramı” gibi isimlerle kutlanmaktadır.

İkyaz, “Gündönümü” ile bafllar. Bulgaristan'da yayılan Türklerce ve bütün Türklerce, geçmişte Yılbafı Bayramı olarak kutlanılan “İkyaz” bugün de kutlanmaktadır. Bayram “Gündönümü” 9 Mart'ta olur. Havalarda ne çok sıcak, ne çok soğuktur. Havalarda bu durumdan dolayı çoban, hayvanları dokuz kereden fazla çıkarır, içeriye sokar. “Mart Dokuzu” adı bununla ilgili olmalıdır.

“İkyaz Gündönümü Yılbafı” kutlamaları birkaç gün sürmektedir. Bu günlerde kadınlar evde çamaşır yıkamazlar, bir fley dikmezler. Bayram süresince erkekler de hiç bir ifle el sürmezler. Ölümlerin ruhlarına deşsin diye yağ kokutulur. Yağda kurban eti ve çörek kızartılır. Bütün Türk Dünyası'nda olduğu gibi, tahıl lapası olan “göçe ağı” kaynatılır.

Yılbafı töreni Kuzeydoğu Bulgaristan'ın Dobruca ve Deliorman bölgelerinde: “Kızıllı”, “Kırmızı”, “Köfür”, “Köfrü”; Güneybatı Rodoplarda ve Pirin dağının güneyinde “Nervus”, “Nervus Sultan”; Güneydoğu Rodoplarda ise: “Paskalya”,

“Mart Dokuzu”, “Yumurta Günü” ve “Hatefl Gicesi” diye bilinmektedir.

Renklerin tabiatın bazı oluflumlarının simgeleyen anlamları, mevsim törenlerinde birçok hareketleri izah edecek niteliktedir. “İkyaz Gündönümü Yılbafı” kutlamalarında; beyaz ve kırmızı renkte ipleri birbirine bağlayıp, püsküllü veya püskülsüz, çocukların parmaklarına, bileklerine, hayvanların boynuzlarına ya da boyunlarına takıldığında, o yaz bolluk ve bereketin geleceğine inanılır (Tacemen 1998: 545).

Kırcalı bölgesinde Güz töreni de hasadın toplanıp, iflenmesinden sonra düzenlenir. Tören “Cmalı”, “Sayacı”, “feytan Oyunu” ve “Yedi kızlarafı” adları ile bilinmektedir. Bu törenler Ekim ayının sonlarına, Kasım ayının bafllarına doğru gerçekleştirilmektedir. Camalı veya Sayacı bafı, bir gün öncesinden törenin esas hatlarını belirler. Törene katılacakları belirler. Törenin birinci kısmı Camalı veya Sayacı alaylarıyla sabah olunca ya kadar devam edecektir. İkinci kısım, ikinci üzeri köy harmanında bolluk, bereket dilek törenlerinin yapılmasıyla devam etmektedir. Son kısım ise, alaya katılanların birbirlerine geceleyin ziyafet vermeleriyle son bulmaktadır.

Kırcalı'nın Tokatçık yöresinde, Köfl Töreni genelde, “Kurt Günleri” olarak bilinmektedir. Kurt Günleri, köfl'n en soğuk günlerine (fiubat ayına) isabet eder. Bu günlerde de diğer bayramlarda olduğu gibi, dikifl dikilmez, hamur açılmaz. Erkekler de hiç bir ifl yapmazlar. Bu günlerde kurt anılmaz. Anlırsa da iyiliği anmak içindir. Kurdun her fleyi duyduğu, bildiği düşünülür. Ormanda hayvan kaldığında kurdun onu yememesi için hocaya ip okutulur. Hoca ipi okuyarak yedi tane düğüm atar. Böylece kurdun azzının yedi kere bağlanmıfl olacağına inanılır. Hayvan geri döndüğünde veya yedi gün geçtikten sonra, ip çözdürülür (Tacemen 1998: 498).

Dobruca bölgesinde tarlaların ekilmesi iflemi, Kasım'ın 110. günü (26 fiu-

bat) yapılmaktadır. O gün gruplar halinde bir tarlaya gidilir. Ekim yapılmadan önce bir takım törenler yapılır. Arabalar çeken hayvanlar süslenir. Tarlaya fark söyleyerek girilir. Önceden kararlaştırılan yere gelince, köyün ileri gelenlerinden biri sembolik olarak sabanla yere küçük bir çukur açar ve bir kaç avuç buğday serpererek, mahsulün bereketli olmasını diler. Bu millî gelenek Anadolu'da da yapılmaktadır. Tunceli'de, ilkbaharda çift sürüleceği gün "niyaz" yapılır. Niyaz, Tunceli'de ya da yöresel olarak piftirilen ekmeğe denilmektedir. Niyazın hamurundan bir parça, kofulan hayvanların alınlarına ve boynuzlarına sürülür. Bu hamurdan "göme" adı verilen ve iki saç arasında veya kızgın fırın tuşlular üzerinde piftirilen bir çörek yapılmaktadır. Bu çörek Anadolu'nun diğer bölgelerinde "kömeç, gümeç, gömeç, kömpe" adları ile bilinmektedir. Genellikle perlembe ve cuma günleri tören günü olarak seçilmektedir (Çay 1997: 19).

Gagauzlar da, 13-14 Ocak tarihlerini yılbaşı kabul ederek, yıl, yaz ve kış olmak üzere ikiye bölmektedirler. Kış mevsimi, bugünkü takvime göre 26 Ekim, yaz mevsimi ise, 6 Mayıs'ta başlanmaktadır. İlkbahar mevsimi Martta başlanmaktadır için, Gagauzlar 1-9 Mart tarihleri arasında çalışmaz, bu tarihlerde çalışılmadığı takdirde uşursuzluk olacağına inanırlar. Martta, "adet" ekmeği ve yemeği yapılır, "Saban İzi Bayramı" adını verdikleri kutlama töreni düzenlenir. 11 Mart "Totur Günü"nde "koflu" yani at yarışları yapılır; hatta genç kızlar saçlarının uzun olması için atların nal izleminde biriken suyla saçlarını ıslatırlar.

Gagauzlar'da 1 Mayıs'ta da genç kızların:

"Ver Allah'm yaşmur,
Tarlalara çamur,
Teknelere hamur
Fırnlara kolaç,
Segenlere somun." tekerlemesini söyleyerek kutladıkları "Pipuruda Bayramları" da vardır.

Halk Takvimi ile ilgili kavramların ve halkın zaman anlayışının önemli bir kısmının yıl, ay ve günler oluşturmaktadır. Makedonya Türklerinde çeşitli pratiklerin belirli günlere bağlı olarak uygulandığı görülmektedir.

Makedonya'nın Vrapçifte köyünde, başsağlığına, sadece Cumartesi, Pazar ve Salı günleri gidilmektedir.

Bir kimsenin kız çocuğu olması halinde, tekrar kız çocuğu olması, olan çocuğu olsun diye, bebek görmeye Çarflamba günleri gidilmektedir.

Ayrıca Salı günü çamaşır yıkanmanın uşursuzluk getireceğine inanılmaktadır (K.3).

Makedonya'nın ftipt flehrinde yaşayan Türkler, kız istemeye veya söz kesmeye Pazar veya Cuma akşamları gitmektedirler. Düğünler de, Perlembe veya Cuma günü başlar. Kızın çeyizi Pazartesi ya da Perlembe günü götürülür. "Salı sallanır" diyerek hiç bir ifle başlanmaz. Çarflamba gününün uşursuz olduğu inancından dolayı da, Çarflamba günleri çamaşır yıkanmaz (K.4).

Makedonya'nın Trebişçe ve Vidufle köylerinde Pazartesi, Perlembe ve Cuma günleri olan çocuğunun ya doğumuna ya da sünnet tebriğine gidilir. Salı, Çarflamba ve Cumartesi başsağlığına gidilir. Pazartesi ve Çarflamba kız çocuğunun doğumuna gidilmektedir (K.5).

Makedonya'nın Jitinonik-Debre Türklerinde damat tıraşı Perlembe günü yapılır (Kalafat 1995: 38).

Bulgaristan'ın, Kırcaali Sancağı şmailler ilçesi Maflık ve Adaköy köylerinde, Anadolu'da da Kayseri'nin Yahyalı ilçesi Çaylayan köyünde, Cumartesi ve Çarflamba günü saç taranmaz, tarayanın başının aşıyacağına inanılır. Bulgaristan'ın Varna sancağı, Emirköy, Gani mahallesi ve Kuftepe köylerinde, Anadolu'da Kayseri ilinin Yahyalı ilçesi Çaylayan köyünde, Salı günü ifl yapılmaz. Yine Bulgaristan'ın, Kırcaali sancağı Tokatçık ilçesi, Tokatçık köyü ve yöresinde, Anadolu'da da, Kayseri ilinde Çarflamba

günü çeyiz sandığı açılmaz, açılrsa bile, üstüne, bereketi gitmesin diye bir anahatar konmaktadır (Tacemen 1998: 491).

Bir milletin tefekküründe dil, din, tarih kadar, sürdürmekte oldukları geleneklerin de önemi vardır. Gelenekler sayesinde milletler ayakta durmayı başlarlar. İnsan; doğduğu günü, baharın ve yazın baflangıcın, ülkesinin kuruluşunu ya da kurtuluşunu, milletçe kazanılan bir zafer gününü ve daha birçok sebebe dayandırdığı gün ve hatta geceyi sevdikleriyle, diğer insanlarla birlikte geçirmek ister.

Gerek Anadolu'da, gerekse Balkanlarda yaşayan Türkler arasında gökyüzü ile ilgili inanışlar ve halk takvimi anlayışları hakkındaki çalışmamızda yer alan çeşitli anma ve kutlama günlerindeki uygulamalar günümüz insanının inanışları ve hayat görüşleriyle ters düşmekte ise de, yüzyıllardan beri süre gelen ve milletimizi diğer milletlerden ayırt etme özelliği taşıyan gelenek ve göreneklerin güzelliği uygulanışlarındaki inançlardan hayat bulmaktadır. Bunların günün flartlarına uyarlanmak istenmesi gelenek ve göreneklerin benimsenmemesi sonucunu doğurur ki, bu milletleri millet yapan özelliklerin kabul edilmemesi anlamının taşıdığı.

Y N İŞİLER

Kaynak kişi 1:

Adı ve Soyadı: Hamide KORALP
Doğum yeri: Makedonya'nın Jirovnitsa köyü
Doğum Yılı: 1939
Medeni Durumu: Evli ve 4 çocuk sahibi.
Eğitim Durumu: İlkokul mezunu.
Kamet Adresi: Manisa
Göç ettiği tarih: 1955

Kaynak kişi 2:

Adı ve Soyadı: Hamdiye MUTLU
Doğum yeri: Makedonya'nın Debre ili
Doğum Yılı: 1942
Medeni Durumu: Evli ve 6 çocuk sahibi.
Eğitim Durumu: İlkokul mezunu.
Kamet Adresi: Manisa
Göç ettiği tarih: 1955

Kaynak kişi 3:

Adı ve Soyadı: Hamdiye REfiT
Doğum yeri: Makedonya Gostivar
Doğum Yılı: 1932
Medeni Durumu: Evli ve 6 çocuk sahibi.

Eğitim Durumu: İlkokul mezunu.
Kamet Adresi: Gostivar Vrapçifte köyü
Göç ettiği tarih: 1955

Kaynak kişi 4:

Adı ve Soyadı: Zeynep M. RAZLI
Doğum yeri: Makedonya köyü
Doğum Yılı: 1945
Medeni Durumu: Evli ve 2 çocuk sahibi.
Eğitim Durumu: İlkokul mezunu.
Kamet Adresi: İzmir
Göç ettiği tarih: 1954

Kaynak kişi 5:

Adı ve Soyadı: Münire DEfiAT
Doğum yeri: Makedonya'nın Trebişçe köyü
Doğum Yılı: 1941
Medeni Durumu: Evli ve 4 çocuk sahibi.
Eğitim Durumu: İlkokul mezunu.
Kamet Adresi: Manisa
Göç ettiği tarih: 1950

Kaynak kişi 6:

Adı ve Soyadı: Fatma DEfiAT
Doğum yeri: Makedonya'nın Vidufte köyü
Doğum Yılı: 1927
Medeni Durumu: Evli ve 5 çocuk sahibi.
Eğitim Durumu: Okuma-yazma bilmiyor.
Kamet Adresi: Manisa
Göç ettiği tarih: 1950
Derleme yeri: Manisa

Y N Ç

ÇAY, M. Abdulhalük, Hıdırellez: Kültür-Bahar Bayramı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.

EREN, İsmail, "Üsküp'te Hıdırellez Adetleri ve Kiril Harfleri ile Yayınlanmış Üsküp Manileri", Halk Kültürü Derleme, araştırma: 1984/3, s. 35
GÜNGÖR, Harun, M. ARGUNFAH, Gagauz Türkleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

KALAFAT, Yaflar, Makedonya Türkleri arasında Yaşayan Halk İnançları. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, 1994

KALAFAT, Yaflar, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi yayını: 112, 1995.

SOYYANMAZ, C. Hakkı, "Ay ile ilgili İnanışlar", Türk Folklor araştırmaları, cilt: XIV., sayı: 274, Mayıs 1972, s. 6300.

TACEMEN, Ahmet, Halk Bilimi Verileri Zemininde Türk İmligi. Nişde: Nişde Üniversitesi Yayınları, 1998.

TANER, Nuri, "Halk Kültüründe Ay I", Türk Folkloru, Sayı: 30, Ocak, 1982, s. 11-12.

TANER, Nuri, "Halk Kültüründe Ay II", Türk Folkloru, Sayı: 31, Şubat, 1982, s. 20.

TÜRKMEN, Fikret, Türk Halk Hikâyelerinde Gökyüzü ile İlgili Alegoriler. Ankara: I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, 1974, s. 159-165.

Türkçe Sözlük (1998). TDK yay.